

Kabdebó Lóránt

A városi társaság

Utam Gyöngyöstől a Városmajorig

Hogyan is kezdjem a válaszadást kérdéssre? Hány felől indulhatnék válasszaival. Mit tudhat egy hétéves elemista a világról, amelyikben egyik napról a másikra felnőtt gondolkozású emberré kellett érlelődnie. Miközben megmaradt játékos kedvű, rosszcsont kisfiúnak is. Sok-sok egymástól különböző jelenet, hatás, megdöbbentő felfedezés kapcsolódik össze, míg mindezekből összeállhat a szóttés túloldala. Miként maradt életben ez a kisgyerek, hogyan tanult meg félni Auschwitz árnyékában, bombaverésben, emberek szeretetében?

Sokféleképpen kezdhetném ezt a történetet. Talán az lesz a legjobb, ha megpróbálom a különálló jeleneteket magukra hagyva kialakulni. Szövődjek össze talán a végére a teljes történet. Miként azok az örmény mintázatú „perzsa” szőnyegek szobáink falain, amelyekben nem egy csomót akkori kis kezemmel magam kötözgettem. Apám tervezte őket, Juliska, korábban szőnyeggyári munkás, aki cselédként került hozzánk, tanította anyámat szőnyeget szőni, engem is beavatott titkaiba. Családtaggá vált az elkövetkező viharos években, fiaink utóbbi kedves „Böbikéjeként” (gyermekeink által használatos neve a tévéből ismert Böbe baba utánzása okán ragadt rá).

Kezdődjek tehát az emlékezés...

* * *

Apám ismétlődő példázata:

- Mérnök Úr, én 10 órára kértem.
- Hiszen mindjárt 10 óra.
- 10 óra, az pontban 10 órakor van. Mérnök Úr, maga két perccel előbb érkezett. Nem szeretném, ha ez máskor is előfordulna.

Ezzel kezdődött két ember több évtizedes, egymást becsülő munkakapcsolata.

* * *

Én mondtam, hétévesen:

- Polgármester Úr, gratulálok!

Dobos Marianne később elhagyott kérdései alapján készült emlékezés.

Az írás közzlésével szeretettel köszöntjük a 80 esztendőös Kabdebó Lóránt irodalomtörténészt.
(A Szerk.)

A szikár, ősz hajú – ma így mondanám: – Bartók-formájú ember kedvesen megköszönte a Hanák parkban [későbbi elnevezésén: lett Rákosi tér, majd Posta tér, most talán Bugát Pál tér] szavaimat, és továbbment.

Mit tudtam én, anyám miért mondatja ezt velem dr. Puky Árpádnak, Gyöngyös polgármesterének, akiről már életében elnevezte városa a Mátrába vezető útvonalat, a város talán legfontosabb utcáját. Akinek meg kellett érnie, hogy még életében levették ezt a névtáblát, és valahai titkára eltartottjaként tengette életét. De nemrég, amikor egyik doktoranduszom autótútamon elkísért arrafelé, diadallal láttam, hogy egy másik, a város szívében élő utcát ismét elneveztek róla, és egy nagy emléktáblán méltatták mindazt, amit polgármestersége idején városáért és a körülvevő mátrai üdülővilágért valaha tett.

Ma már tudom, azért kellett gratulálnom neki, mert a nyilasok puccsal meg akarták fosztani tisztségétől, helyére egy Makrányi nevű postást szándékoztak helyezni, még a németek bevonulása előtt. Azt tudtam, hogy Trianon után, amikor a Tátra–Fátra–Mátra hármasságból kinkeservesen csak az alig ismert Mátra maradt hegyvidéknek megcsonkult hazánkban, akkor dr. Puky Árpád, Gyöngyös akkori polgármestere álmodta meg az 1917-es tűzvész és a Felvidék trianoni elvesztése után a város újjáépítését és a Mátra vidékének kiépítését. Azt is tudtam, hogy ebben egy Erdélyből ideszakadt fiatal mérnök, Kabdebó János volt az egyik leglelkiismeretesebb segítőtársa.

* * *

De kezdhethetném ekképpen is:

Apám súlyos beteg, már rég Miskolcon élünk, én tanítok a város legjobb gimnáziumában, és rovatvezető vagyok a nagy nehezen kiküzdött irodalmi folyóiratnál. Patikában gyógyszerért állok sorban. Egy ismeretlen férfi odajön, és rám kérdez, hogy van édesanyám. Én bambán nézek rá, mire közli, régi ismerősök Gyöngyösről. Utóbb kiderül, anyja édesanyám osztálytársa volt. Jelzi, majd eljön meglátogatni minket.

Én akkor még nem tudtam, hogy eldöntetett, a *Napjaink* főszerkesztője (paraszti-népi ideológiai szellemű írásai után, pozícióját mentendő) idegszanatóriumba vonul egy időre, én fogom ideiglenesen a *Napjainkat* szerkeszteni. Az ismeretlen már tudta. Hiszen egy hét múlva maga a főszerkesztő közli velem, hogyha bármilyen problémám adódik, forduljak bátran hozzá, ő a felelős a belügynél a megyében a kulturális életért. Ma már tudjuk, ez mit jelentett. Szerencsére nem lett közünk hivatalosan egymáshoz. Bár egyszer eljött meglátogatni édesanyámat. Akkor anyám megkérdezte: – És ott bent tudják magáról a nagyapját? Persze, válaszolta.

Ekkor tudtam meg, hogy a politikai tiszt a komünárdok kivégezte zsidó Welt Ignác unokája. A főtéren ott volt a lámpaoszlop, amire felakasztották Csipkay Albert katonatisztet és a zsidó kereskedőt. Gyöngyösön ugyanis a románok közeledtének hírére 1919. május 2-án kitört az ellenforradalom, s a vörösök megszöktek: 5-én azonban Nemezc vörös parancsnok 60 terroristával visszament, hat ellenforradalmárt halálra ítélték, s ezek közül Csipkay Albert huszár századost és Welt Ignác üvegkereskedőt 7-én kivégezték. A két háború közötti időben az

oszlopon egy rózsaszínben izzó glimmlámpa keresztje jelezte mártíriumukat. Apámmal, a közművek mérnökével esti sétánk volt, hogy ellenőrizzük, rendesen világít-e ez az égő.

Aztán, nyugdíjaskorában kis telke volt a kisebb fiúnké mellett az Egyetem feletti hegyen. Esténként Gyöngyösről beszélgettünk. Kiderült, hogy nagynénje máig legjobb barátoméék szomszédjaként a közelünkben lakott. Egy reggel Pityu nem jött iskolába. Kiderült, rájuk robbant a fal, téglák zuhogtak az ő és húga ágyára. Kis gáztűzhelye valahogy felrobbant a rokonnak, és ezzel veszélybe sodorta barátom és testvére életét.

Becsületére legyen mondva: amikor a rendszerváltozás után a Csipkay-rokonok felkeresték, ő nem tartott igényt kárpótlásra.

* * *

Vagy talán kezdhethném így?

Ezt nagyon szégyellem utólag. A szomszédos velemkorú gyerekekkel sétálunk, szüleink hátrébb beszélgetve jönnek utánunk. Akkor jelentek meg a német megszállás után a zsidónak minősített magyarokon a „papagájsárga” csillagok. Mit tudtuk mi, gyerekek, mi is az. Újdonság, játékos kedvünk számára. Cs., mondtuk egymásnak, ha találkoztunk valakivel, akin feltűnt ez a megjelölés. Szüleink felfigyelve, letiltották a játékot, és otthon megmagyarázták, hogy milyen fájdalmat okoztunk ezzel ezeknek az embereknek.

Aztán egyszer csak anyám kezében is megláttam ugyanezt a csillagot. Elmagyarázta, neki is fel kell tennie a jövő héttől a megkülönböztető jelet. Bennem maradt a tiltakozó felkiáltás máig: Le fogom tépni rólad. Szerencsénkre nem lett rá szükség. Vasárnap hajnalban apám barátja, a polgármester titkára telefonált, változtattak a törvényen, miránk nem vonatkozik ez a rendelkezés. De azért apám, ha csak tehetne, kint hagyott minket, anyámmal a mátrafüredi vízműnél. Mindaddig, míg a mátravasút mozdonyvezetője meg nem szólította: – Mérnök úr, hozza csak haza a családját nyugodtan, mi megvédjük őket, nem engedjük, hogy bántsák a feleségét. Meg haza is kellett jönnie a háziasszonynak, mert Gyöngyösön keresztül menekült Nyugatra az örmény város, Szamosújvár sok gazdag polgára és szülőhelyének arisztokratái. Köztük nagybátyám családja, mert Geró bácsi a magyar érában a főszolgabírótságot viselte.

Erről beszélnem kell. Miként menekült egy város, apám családja és az örmény világ:

Szamosújvár és Gyöngyös? A partiumbéli magyar-örmény főváros és egy Trianon után hirtelen kedvelté váló hegyvidék kifejlődésének szertesugárzó kiindulópontja. Múlt és jövő. Két világ. Személyes okokból bennem mégis összekapcsolódtak. Véletlen találkozások? Avagy a véletlenek mögött a sors munkál – játszik velünk, emberekkel? Én inkább azt mondom: az isteni előrelátás vezeti lépteinket. Apám Magyarországon is Erdélyben gondolkozott. Ott akart élni, ahol erdők és hegyek lélegzenek, és ha már egyszer el kellett hagynia otthonát, családját, nem akart még egyszer helyet változtatni. Városnál vállalt munkát,

mert egy várost nem lehet áthelyezni (a kommunizmus ezt a „csodát” is kitalálta, így költöztünk majd tovább, Egerbe, Miskolcra, de ez egy másik történet lehet). Így került Gyöngyösre, itt nősült, ide születtem én is. Jó volt itt élni. Ha író lennék, ezt a várost írnam meg. Ki tudja, ha marad időm, egyszer talán még ebből is lehet valami.

Gyöngyös és Szamosújvár? Egy ideig a gyöngyösi római katolikus temetőben nyugodott Szamosújvár utolsó és első magyar főszolgabírája. A történelem ilyen paradoxonokban mutatkozik meg. Gyöngyösön, mivel halott rokonunk nem nyugodott, az egyetlen sír, amelyet halottak napján felkerestünk: Minorich Albertnek – ha jól emlékszem – márvány síremléke volt. Trianon után elhagyta Erdélyt, és tüdőbaját a mátraházi szanatóriumban gyógyíttatta. Itt is halt meg. Lányai évente meglátogatták a sírját. Én egyikükre pontosan emlékszem, nagy, magas termetű hölgy volt. Apám ilyenkor zsebóráját minden évben elővette, és a láncsal mérte, mennyit dőlt a síremlék az elmúlt év során. Egy közeli fa vagy bokor fenyegette. Végül is minden évben megnyugtatóan zárult a szemlénk. Jól emlékszem az ismétlődő jelenetekre, mert ebbe a műveletbe én magam is belefolytam, talán első és egyetlen eset, amelyben apa és fia összehangolódtak egy közös „műszaki” jellegű munka során. Apámat mindig tiszteltem, tetteit nagyra tartom ma is, de bölcsész lelkületem másfajta álmodozások felé vonta figyelmemet.

Nagybátyám, Kabdebó Gerő lett, több évtizedes megszakítással, a visszatérő magyar világban Minorich Albert utóda. És ezzel magára vette végzetét is. A Cegei-tó partján lakott, birtoka szomszédos volt Wass Albertével és a Blomberg bárókisasszonyokéval. A háború végén, mint magyar tisztségviselőnek, neki is menekülnie kellett, Ausztrián át Ulmig jutott családjával, onnan már betegen érkezett vissza, apám, mint a városi közművek igazgatója, fogadta be, és a vízműnél alkalmazta. Nem sokáig, vesebaja elhatalmasodott, a magas vérnyomástól először egyik szemére megvakult, majd nemsokára a gyöngyösi kórházban halt meg. Itt is temettük el. Beosztott munkásként dolgozhatott csak, de mindenkivel szót tudott érteni, munkástársai nagy becsüléssel fogadták maguk közé, szerették Csaba nevű unokáját is. Tiszta szívvel meggyászolták. De halála után felesége és leánya nem maradhatott tovább a vízműveknél („főszolgabíró”, „erdélyi menekült” – akkor nem engedték ezt tovább!), ezért továbbköltöztek másik lányukhoz, Székesfehérvárra. Leszármazottjai ma is ott élnek, interneten napi kapcsolatot tartunk. Miután Gerő bácsi felesége, Berta néni (Sófalvi Berta, maga is politikai szereplő a visszatérő Erdélyben, tőlük hallottam még gyermekkoromban az azóta általam is nagy becsben tartott, utóbb a bevonuló németek által elsők között elhurcolt Keresztes-Fischer belügyminiszter nevét, és utóbb, amint a budapesti magyar-örmények összejövételén erről beszélek, kiderül, hogy a nemzetközi híró jogászprofesszor, Herczegh Géza Gábor – akivel a hollandiai Mikes Kelemen Kör előadásán együtt szerepeltünk – feleségének unokatestvére, ezáltal mai köztársasági elnökünk feleségének is közeli rokona) hosszú életkort megérve elhalálozott, Gerő bácsi földi maradványait a család Székesfehérvárra temette át. Családegyesítés a temetőben – gyakori huszadik századi sors.

Gyöngyöst és a magyar-örmény Szamosújvárt tulajdonképpen Trianon árnyéka kötötte össze. Dr. Papp István fiatalabb éveiben a szamosújvári gimnázium

tanára volt. Feleségével, Kovrig Juliska nénival és gyermekeikkel Erdély elcsatolása után hagyták el otthonukat. Vagonlakókként érkeztek a maradék hazába. Valahai diákja, utóbb Miskolc város neves sebész főorvosa mesélte: ő borotválta a rettegett és szeretett tanár urat menekültkorukban, a vagonban. Pista bácsi végül a gyöngyösi Koháry-gimnázium legendás latintanáraként élte le életét, és nevelte fel két lányát és két fiát (ötödik gyermeke fiatalon már itt Gyöngyösön halt meg, itt lett eltemetve, Pista bácsiék az ő sírját látogatták, mi átmentünk oda is évente). Gyermekei közül Papp György Bay Zoltán professzor tanítványaként doktorált, és részt vett a háború végeztével a világhírű holdradarkísérletben. Miután a hazai atomkutatás előtt akkor nem nyílt lehetőség, az Egyesült Izzó egész kísérleti felszerelését a szovjetek jóvátétel címén elvitték, professzorával együtt tanársegédje is Amerikába menekült, ott viszonylag fiatalon vakbélműtét során vesztette életét. És ha már hírességekről beszélünk: Juliska néni édesapja Szamosújvár máig megemlegetett tisztí főorvosa volt azidőben, midőn a híres betyár, Rózsa Sándor a ma is létező (de még mennyire létező! Páskándi Géza 1956 után három évet ott szenvedett) szamosújvári börtönben elhalálozott. Fejét őrzik a bűnügyi múzeumban, pár hete mutogatták a tévében. De apám is, és unokatestvére, Barcsay Jenő, a nagy magyar festőművész is azt a legendát adták tovább nekem, hogy Kovrig doktor, aki nekem dédapám volt, vágta le halála után Rózsa Sándor fejét, hogy a szamosújváriak elküldhessék mint híres relikviát a királynak.

Pista bácsi Gyöngyösön, az úgynevezett Brukner-házban bérelt lakást, ide hívta a Műegyetemen frissen diplomázott mérnök unokaöccsét, apámat, szerzvéen neki állást a városnál. Apám Puky Árpád kedves városi mérnöke lett, a Mátra víz- és villamosrendszerének kiépítése az ő nevéhez fűződik. Szomszédok lettünk a házban, ahol harmadik hírességként a Debreceni Egyetem későbbi professzora, Bán Imre lakott. A három család együtt vészelté át az 1944-es ostromot is. Akkor Hanák Kolos tér 1. volt a címünk. Később Rákosiról, majd a semleges postáról nevezték el, ha jól emlékszem, volt Bugát Pál tér is. Most nem tudom, milyen néven kellene keresnem, ha nem találnék oda bekötött szemmel még ma is, nyolcvanadik évemben.

Papp István tanár úr, Kabdebó János mérnök, ha itt laknak, ugyan merre menekülhetne Szamosújvár Nyugatra tartó polgársága? Csakis Gyöngyösön keresztül. És mire emlékezhet egy nyolcéves, harmadik elemibe frissen beiratkozott kisfiú ebből az időből? A szép szőke Blomberg bárókisasszonyokra, akik lovon száguldoztak. Mint a mesében. Ménesüket ideiglenesen a valahai megyeháza helyén volt méntelepen tartották. Arra emlékszem, hogy érkezésük hírére jöttünk haza a mátrafüredi vízműtől, oda húzódtunk anyámmal a bombázásoktól félve. Még egy névre emlékszem, Zakariás Rózsika, ő volt az egyik legrangosabb kereskedőház akkori nagyasszonya. És emlékszem: a fürdőszoba víztartályában forraltuk a vizet napszámra. A menekülők itt, nálunk tisztálkodtak. Fürödtek. Lovas kocsikkal menekült egy város, a vihar sodorta tovább a valaha a Kaukázusból elüldözött, az erdélyi tatárjárás után, 1670 körül, Apafi Mihály fejedelem által bölcs belátással letelepített, utóbb kiváló magyar hazafiakká váló örményeket. A bölcs fejedelem okos előrelátása évszázadokra idekötötte a hazáját veszített népet, Magyarország befogadta őket, és az örmények ezt meghálálták. A magya-

rok legjobbjai közülük is kerültek. Az aradi tizenháromból kettő magyar–örmény tábornoka volt népünk kétségbeesett nagyszerű küzdelmének. Európában a XVII. században két város épült körzövel és vonalzóval: Szentpétervár és Szamosújvár. Két barokk város: a közép-európai örmény település és az európaiságra ácsingózó Orosz Birodalom újdonsült fővárosa. Most meg jöttek a Vörös Hadsereg katonái, és jöttek vissza a gyorsan hozzájuk pártolt románok. Ez elől menekültek a magyarságukhoz ragaszkodó örmény kereskedő polgárok. Egy világ szűnt meg ezáltal. Szétszórtak a világban.

És emlékszem apám egyik, a visszatért Erdélyben állást vállalt kollégájára. Új helyét már elhagyta. Gyöngyösről nemigen akart tovább menekülni. Busa fejével, elkeseredett szorongásával naponta változtatta véleményét. Menekülünk, jött egyik este, és sorolta érveit. Maradok, mondta másnap, és jöttek újabb érvek. Sokáig vergődött tehetetlenül. Aztán egyszer csak eltűnt. Eltűnt, mint a szamosújváriak, akik magukkal vitték apám maradék ifjúságát.

Epilógusként hadd idézzem a jelenetet, amikor kisebb fiunk társaságában az egyik, évtizedekkel előbbi nyáron autónkkal látogatóba vittük nővéréhez Barcsay Jenő bácsit. Megálltunk a szamosújvári nagytemplom melletti téren, ahol laktak, Erzsike néni nagy szeretettel fogad mindnyájunkat. Látom, egy hajlott, nehezen mozgó öregasszony távozik a templomból, ősz néni, sötét ruhában. A Blomberg bárónő, mondja Barcsay Erzsike néni. Ő tartja rendben a templomot, és nyelvtanításból él. Megdöbbsentem. Eltűnt a tér, tűntek az utazás kellemetlenségei. Már nem gondoltam a zord határőrre, aki könyveim közt „Djúla” írásaira vadászott. Épp akkor Illyés Gyulára haragudtak Ceaușescu kopói, hiszen ő ki mert állni az elszakított magyarság védelmében minden időben. Jenő bácsi meg kellően megzavarta az őr kis agyát, magyarázta neki románul, hogy együtt volt fiatal Párizsban nagy szobrászokkal, Brâncuși-sal. Mit tudta az a katona, mit is jelent Európában ez a név. De a fanarióta-korból származó beidegzett tekintélytiszteléssel tudta, ez esetben jó lesz vigyázni. Mindezt villámütésre feledtem. Csak álltam ámuldozva, és – valahai kisgyermek – a szőke, lovagló mesehőst láttam. A fényt és a pompát. A Blomberg baronesszt, aki valaha a Cegei-tó partján lovastól léptetett be nagybátyámék portájára, amint anyámnak sógornője írta levelében. És ahogy Gyöngyösön vágta ragyogó szőkeségében testvérével. Sic transit gloria mundi.

Vagy mégsem múlik? Amíg mi élünk, akik ismertük azt a világot, addig virtuálisan továbbra is létezik. És ami érték, talán mégis csak „glóriával átallépi” a pusztulást. Párizsban, a véletlen (?) úgy hozta, hogy egy fél föld alatti modern kiállítóhelyiségben Brâncuși legjobb szobraiban gyönyörködhettem. Ott jutott mindez eszembe, amiket most elbeszélék neked. Hiszen Barcsay anatómiája és mozaikjai, Brâncuși szobrai felette állnak a mulandóságnak, Szamosújvár nagytemplomával ismét a magyar–örmények fővárosa, az aradi vértanúk ma is a nemzeti emlékezet erőt adó kapaszkodási pontjai. Gyöngyös pedig ünnepli felvirágoztató polgármesterét, Puky Árpádot, és a Mátra továbbra is leglátogatottabb kirándulóhelyünk. Még Párizsból nézvést is így igaz számomra mindez. Haza? Nekem ez a hazám.

* * *

És el kellene beszélnem, hogyan lettünk gyöngyösi honpolgárok?

Micsoda felháborodást, vihart kavarhatott a kisváros úri köreiből apám házassága. A közművek – ma úgy neveznék – gazdasági igazgatójának, akkor kistisztviselőjének leányát, szintén a vállalat tisztviselőjét, választotta élete társául. Anyám házassága előtt kikeresztelkedett, és élete végéig megmaradt templomjáró, hívő katolikusnak.

A városi „társaság” mindent elkövetett, hogy akadályozza a házasságot. Akkor az egyházi esküvő előtt ki kellett „hirdetni”, több héten át is, a miséken a leendő házасulókat. Bozsik plébános úr nem tehetett ellene semmit. Hiszen anyám akkor már római katolikus keresztény leány volt. Igen ám, de talált egy kifogást: apám örmény szertartású római katolikus. Az esküvő is falujukban lesz, nagyapám egészségi állapota az utazást már nem tudta lehetővé tenni. Ezen folyt a vita. Hogy római templomban miként lehessen kihirdetni egy örmény katolikus házasságát.

Iskolai hitoktatómmal annál jobb viszonyban lettek szüleim. Magda-napon, a kardvirág szezonjában a ház udvarán, ahol laktunk, nagy kerti partik voltak. Állandó vendégként megjelent ott Orosz Árpád, elemistakori hitoktatóm, első áldozásra felkészítő tanárom. Kedves tanárom volt, nagy tekintély számomra. Emlékszem egy jelenetre, amikor az első áldozásra felkészített. A más vallású osztálytársaink a katolikus hittanórákról elszabadultak, az izraeliták, evangélikusok, reformátusok. Iván barátom evangélikus volt. Szellemeskedett, játszott, gondolom a kirekesztettség sérelme is benne élhetett, odaszólt hozzám: mi az a gyónás, olyan, mint egy szűnyogcsípés? És megcsípte a karomat. Belőlem hirtelen mártírindulat válaszolt, pofon vágtam. Macskássy református igazgató-tanítónknak nem volt érzéke a teológiai finomságok iránt, ő csak a fegyelemsértésre figyelt fel, mindkettőnket sarokba állított. Ez akkoriban nagy megszégyenítésnek számított. Hittanórán el is dicsekedtek velem osztálytársaim. Áruklodva a sarokba állításról. Orosz Árpád kikérdezett, és általa utóbb megdicsőültem. Egy szentképpel jutalmazott hősiességemért.

Na, ővele tudott anyám fegyelmeznem. Ha rossz voltam, fenyegetése csak ebből állt: ha eljön Árpád tisztelendő úr, majd elmondom neki, milyen rossz gyerek vagyok. Mindjárt elcsendesültem.

Mert tudtam rossz lenni. Szüleimet bosszantani. Nehezen, hét évre érkeztem csak. Anyámat születésem után egy daganattal operálták. Ezért is a budapesti VIII. kerület szülöttje lettem. A Röck Szilárd utcai Bábaképzőben jöttem a világra (itt született különben korábban Pilinszky János is).

Anyám a keresztelőmön sem lehetett ott, a rokonságához tartozó nagynéném tartott kezében a Krisztus Király Kápolnában, a budapesti mai Mikszáth téren, amikor örmény szertartású római katolikusra kereszteltek.

Egyszer, ministránskoromban, rossz voltam. Anyám, nem tudom megjátszotta-e, vagy valóban rosszul lett izgatottságában. A templomig rohantam, imádkozni, ne történjék semmi baja. Hiszen csak azt hallom mindig, le van százalékolva a műtétje miatt, most is attól lehetett rosszul.

* * *

Évtizedek múlva valahai hittantanárom, Orosz Árpád kapcsolt össze, engem, mint a Miskolci Egyetem karalapító bölcész dékánját és a város rendszerváltás utáni kereszténydemokrata polgármesterét, akinek Diósgyőrben szintén hitoktatója volt – és utóbb mindkettőnkkel tartotta a kapcsolatot.

Polgármesterünk évnyitónkra látogatva az éppen ott előadó és vendégeskedő „holokauszt-túlélő”, kiváló izraeli költő dedikált verskötetét kapta ajándékba. Itamár Jaoz-Keszt barátunk a magyar költészet évszázadainak nagyszerű fordítója egyben Izraelben, melyet valaha a magyar PEN emlékéremmel jutalmazott. És amit felesége, a nemrég elhalálozott Hanna Jaoz, a kiváló pedagógiaprofesszor és hívő zsidó nem tudott elérni, azt te tudtad megvalósítani: te a hívő keresztény, Pilinszky költészetének példájával és emberséges kötődéssel könyvedben (amely először foglalkozott Magyarországon a holokauszt-túlélők utóbbi életével) hívő zsidó költőt neveltél belőle népe számára. Amelyet ő egyik kitűnő versével nyugtázott. A vers 16 nyelvre lefordítva olvasható a láger kiállításán, ahol Itamár gyermekként szenvedett. Idézzük ide is, mert bár kiválik a gombolyított történetből, mégis annak szellemiségében annak szellemi szintjét képes meghatározni:

Anna-Mária apáca – házam vendége

*Mikor leszállt a gépről,
libbenő palástja templomok harangszavát idézte bennem.
Mikor leszállt, vakító mediterrán nap vonta ragyogásba
s egyszerre fölsajgott bennem a múlt:
hőborította fenyők, ünneplő gyermekek kórusa
s egy bizarr mosolyú kereszt, mely fölém tornyosul –
házam vendéglátó szobájába
egykor Ő Makó kereszties lovagjaival érkezett volna.
Szigorú zarándok-lelke házirendbe,
a föld szent titkaiba zárva.
Falakon vándorló ujjá apró lángokat fakaszt.
Maradj csak velünk – biztatom mégis.
Előtted megnyílik minden porszem,
mi szétfényllett Megváltód sarui alatt
– s közben, ahogy reám szálló hálóként szétterülnek a szavak
az agy mély-rejtett zugaiba, hosszan fürkészem:
fészkel-e ruhája alatt s arcában
gyűlölet-madár.
A jeruzsálemi nyárelő napsütésében
Anna-Mária testében vibrál az izgalom,
amint sikátorok városában taposunk vala,
házam vendége, a szerzetes nővér s én, a túlélők sarja,
véget nem érő vergődés anyja emléke.
A Dormició templom felé az ösvény csak közelít
mint visszafelé a tömjénfüst s latin zsolozsmák*

a dárdás – lehet, csak képzelt – pillantások erdejében.
S Ő, szemet ütő denevér-öltözékében a reszkető táj karjaiba hull,
letérdepel és keresztet vet sűrű egymásutánban,
tanácstalanul állok –
Ő sír...
és ekkor anyám hangja zokog bennem
menekíteni tűzből kitérés volt a hite,
sorsot sorsért: csillagot kínált arany keresztért cserébe –
hat szögletébe zárva a csillag magát sebzi szüntelen,
a végtelen felé fordult kereszt az örökség átkától szabadít ezreket és ezreket.
Anyám, ki gyermekeiért templomtól templomig
görgette a járvány, tűz, éhség súlyos köveit,
hallgató apám előtt
Térdig koptak lábai.
Atyák hite kattinthatott néma lakatot,
vagy bölcs ingadozás: vakszerencse vágányaira állítani a jövőt.
Otthonunkban minden évben nyolc Chanuka-gyertya lobogott,
nyolc ujj fényesített matt karácsonyfát
a „Máoz cur jesuati” dal lélegző ütemére pislogva,
papír-ezüsttel díszített fenyőágak,
s a „Menyből az angyal” csendes imája alatt,
míg a pörgettyű apró ördöge táncolt, nyelvelt
a fölnyújtózó lángok erdejében.
Házunk nyolc Chanu-Karácsony gyertyája között
véreink arcát sejtette az elfolyó viasz.
Volt köztük versenyből is hadakozó,
rövid vonaglás után kihunyó
mint Imrus bácsié,
ki hogy bőrét mentse
megkeresztelve szállta át az óceánt,
Chile napja süt reá, vagy talán elhunyt rég,
hogy árkádos sírjában gyermekszív mellett aludjon
a nagy kereszt árnyékos csendjében.
Vagy: Ármin bácsi gyertyája,
ki szintén hasztalan tért ki,
Auschwitzba vitték
mártírként meghalni.
Ez idő tájt otthonunkból
kiégett már régen a karácsonyfa.
Helyén irtózat-fa vert gyökeret a szívemben.
Talán, a Dormició templomtól araszoló menet láttán
rémlett:
Élén a püspök ájtatoskodóknak keresztet nyújt csókra
– meghökkenve hátráltam
a kijárat felé,

*de a perc visszahozott, ellágyult szégyenkezőt,
 felszívódtam a tömegben
 a szertartás füstjétől távolabb.
 S ekkor, én, anyám hit-elhagyási lelkületének fia,
 marannusnak éreztem magam,
 ki önmagát jogtalanul küldi inkvizíció elé,
 ártatlanságért fellebbez, badarságokon tépelődik,
 a tűzből menekülők tettein
 miként írva vagyon:
 „Miotán a bebörtönzöttet háromszor kihallgatták és még mindig tagad,
 előfordul, hogy egy évig s azon túl is ott marad,
 megfelelően felkészített, kimerült, tökéletesen megtört legyen:
 kezdetben – a hurok,
 másodfokon – a víz,
 harmadfokon – a tűz,
 a padlóra helyezik, lábait tűzhöz hozzák,
 gyúlékony kenőccsel bekenik s tagjait átjárja a hőség,
 a kivégzést fölülmúló eredmény.”
 Nem volt mit letagadnom,
 nem volt mit bevallanom.
 És mégis: a fekete-fehér kámzsás papok körmenetének közeledtével,
 a Dormició templom falai között,
 a jeruzsálemi napsütés hanyatlásának idején
 öntudatlanul motyogni kezdtem,
 ajkaim szavakat duruzsoltak mint ki szomszéd fülébe súgja:
 „Smá Jiszráél”!
 Aztán összeszedve minden bátorságom
 jól hallhatóan megismételtem:
 „Smá”!
 S a szó teljes valómmal együtt fénylett.
 A mellettem álló megrökönyödve mért végig,
 hangom a révült imádságok tengerébe fült
 s én, mint akit bekentek gyúlékony kenőccsel,
 mire kibukott számon a szó „Echád”, már minden testrészem égett,
 állig burkolóztam
 a pernyeként szálló szavak halotti köntösebe,
 idegen áldásoktól óvjam magam,
 mik addigra már sziszegve szóródtak szét körültem.*

Fordította: Báger Gusztáv

* * *

Konferencia, Pécs. A rendszerváltás pillanatában. Akkor vettem át Bécsy Tamás jóvoltából az irodalomtörténeti tanszéket. Holokausz a művészetekben címmel. Valójában te szervezted. Barátom így kezdte előadását: ha pár évvel

ezelőtt valaki megemlítette volna előtte, hogy előadást tart zsidó témában olyan konferencián, amelynek megnyitóját az egyetem rektora mellett Magyarország főbábjára és a pécsi megyés püspök együtt nyitja meg – azt hinné, álmodik, és várná, mikor riad fel szép álmából.

Én felriadtam. Öntudatos zsidó újságíró kolléganőnknek a buszon, szemébe tekintve, meséltem családom történetét. Mire ő válaszolta: akkor már nem is becsüli annyira ténykedésemet, rendezésemet, hiszen én is érintett vagyok a történetben.

És megkaptam a ráadást is. Tel Avivban. A Művészetek Házában magyar íróküldöttséget ünnepelnek. Ottani íróismerősünk, akinek magyarországi zsidó vallásos elmékedéseket tartalmazó könyvét te segítetted megjelenéshez, nem is akarhol, a Csurka István által befolyásolt Forum Kiadónál, felállt, és nyilvánosan előadta, ő nem tartja Radnótit a holokauszt áldozatának. Hiszen kikeresztelkedett. Ő keresztényként halt meg.

Ezt már nem hagyhattam szó nélkül.

* * *

Avagy talán ezzel kezdhethém?

Február végi langyos szellő. Mintha már a tavaszt jelezné előre. A Mátra erdőmérnöke volt. Mátyás a keresztnéve. Református család. A feleségnél voltunk, a Baromállás környékén a középosztály számára épült házukban. Még be sem fejezhatték. Julika néni született református. Matyi bácsit elvitték munkaszolgálatra. Értelmiségi csoportba került, a nyugati határ közelében mindnyájukat legépfegyverezték. Halálhírét a főtéri patikus fia hozta, ő megmenekült, az egyik tiszt beküldte valami gyógyszerért a városba. Nagyon jó ember volt, mindenki sajnálta a városban. Vigasztalni? Mintha Julika néni valami olyasmit mondott volna, hogy az új mezőgazdasági miniszter valahogy rokona neki. Nagy Imrére gondolt talán? Nagyon régen volt. A történelmünk összefonódott. Értelmetlen veszteségek mindegyik oldalon. Ez volt az életünk.

* * *

Az élet egy paradoxonával is folytathatnám.

Puky Árpád mellett nőtt fel titkárként az a Barna Sándor is, aki a front elvonultával Gyöngyös polgármestere lett. És maradt végig a koalíciós időkben. Az ő keserves feladata volt a gettózás idején a munkaszolgálatosok kiválasztása. Tudhatott valamit, ami alapján igyekezett minél több embert a munkaszolgálatba menekíteni. Akkor szidták, hajcsárnak tartották, akik utóbb hálával gondoltak mentőakciójára. Mert szerencsére nem mindenki járt úgy, mint szegény Matyi bácsi csoportja. A munkaszolgálat inkább lehetett akkor a megmenekülés lehetősége.

* * *

De folytatom a márciusi ünneppel.

Hazafelé mi, gyermekek egy március 15-i otthoni műsort kezdtünk tervezni. Az elkövetkező napokban ezzel foglaltuk el magunkat. Ki fogadja be a műsorunkat, kik lesznek a felnőttek közül a nézők? Még belépti díjat is szedtünk. Utóbb betettük egy betétkönyvbe. A forint bevezetésekor filléreket kaptunk volna érte, inkább eltettem, pár éve odaadtam a Gyöngyösi Helytörténeti Múzeumnak apám irataival együtt. Ilyen is volt Gyöngyösön.

Ki fogadta be műsorunkat? Radó Andris évfolyamtársad volt az egyetemen, mostani könyved szereplője ő is. Nemrég érkeztek meg, vissza. Ki tudja, hol, merre bujkáltak. Egyszer csak megjelent Erlich Carmen néni két szép hollófeke-te hajú kislával. Csodálatos pedagógus, aki azzal nevelte felnőttiségre ezt a két gyermeket, hogy piciny koruk ellenére mindent megbeszéltek velük. Együtt osztották be a pénzüket, mindenről értesültek a gyermekek.

Erlichék. Gyöngyös értelmiségének krémjei voltak. Ügyvéd család. Az egyik legrangosabb polgárházban laktak. Reformátusok. A családfő presbiter. Hívó keresztények. Carmen néni fiútestvére ma is megemlegetett matematikus, egyben református teológus. Akit azért öltek meg, mert az angol rádiót hallgatta.

Hazatérésük után ők fogadták be a magyar nemzeti ünnepet méltató műsorunkat. Egy értékes, megmaradt nagy asztal lett a színpad, az ablakuk elé toltuk bent a szobában. A szoba többi részét székekkel raktuk tele. Énekeltünk Himnuszt, Szózatot. Szavaltunk. Én valami előadást tartottam. Együtt ünnepeltünk, akik összetartozónak érezhettük magunkat.

* * *

Fiatal tanár koromban Carmen néniék vendégeként nyaraltam Mátrafüreden. Szomszédjuk Gyöngyös valahai rendőrkapitányának közvetlen rokonai voltak. Mi, gyerekek náluk reggeliztünk. A legjobb kapcsolatban éltek. Én meg emlékeztem dr. Györkényi Lászlóra, akinek a német juhász kutyáján gyermekként lovagoltam. Meg tudta oldani, hogy Gyöngyösről áthelyezzék, amikor a deportálásokra sor került, olyan helyre, ahol már az befejeződött. És nyugdíjaztatta magát. Nem is bántották utóbb, nem volt miért felelősségre vonni. Már nem Gyöngyösön szolgált, amikor visszajött hozzánk, látványosan vacsoravendégnek. És mivel Juliskát el kellett bocsátanunk, fülembre cseng a szava: Hívják vissza, én kérem, hivatkozzanak rám.

* * *

És ha már erről a kutyagolásról beszéltem, hadd idézzem fel apám másik barátját, egy idős alezredest, akinek a vészorszakban Péter Gábor volt a csicskása. Tudta, hogy zsidó, tudta, hogy kommunista, mégis maga mellett tartotta. Már Egerben laktunk, amikor elbeszélte jól végződött ijedelmét. Lakásuk előtt megállt egy nagy fekete autó – tudjuk, mit jelentett ez, a kommunista világban –, és kiszállt belőle maga a rettegett főnök. Becsületesen megköszönte, hogy segítette megmaradásukat.

* * *

Emlegettem a mátrafüredi vízművet, mutattam neked nászutunk alkalmából, nemrég emlékeztünk ötvenedik évfordulójára. Két gépész is életével fizetett ottani munkájáért. Zsíros bácsiéknál laktunk. Ők aztán beköltöztek a városba, a férj az ostrom után biciklivel járt ki dolgozni. Farkasmály tájékán egy orosz katona gépfegyverrel akarta elvenni tőle biciklijét. Ő nem hagyta. Erősebb volt. Elvette a gépfegyverét is. A tárból kiszórta a lövedékeket, és ott hagyta, a fegyvert eldobva. De a csőben mégis maradt egy lövedék, azt orvul hátulról rásütötte a katona, elvette mégis a biciklijét, és továbbállt. Szegény Zsíros bácsi elvérzett az út mentén. Utóda sem jár jobban. Dolgát végezni leguggolt, és egy taposóakna felrobbant alatta. Amikor apámék helyszíni szemlére kiszálltak, az aknaszedő műszerével körbemutatta, ahol apám járt, mindenütt ott lapultak az aknák. Bármikor felrobbanhatott volna ő is.

Valahogy imígyen éltünk ezekben a napokban. Az aknák alattunk voltak. De hál' istennek ott voltak az aknaszedők is. A Teremtés terve és az ember szabad akarata kiegészíti egymást. Az áldozatok ellenére az élet mehet tovább. Próbára vagyunk téve ittlétünk idejére.

* * *

Gyöngyösről hírek jönnek. Az ország talán legnagyobb zsinagógája, Puky Árpád „uralmának” paradoxonaként, a harmincas évekre épült fel, a háború óta elhanyagoltan, bútorraktárként funkcionál. Mindmostanáig. Gyöngyösiék, öntevékenyen, ingyenes műsorokat hirdetve kulturális rendezvényeket szerveznek, a meghívón a zsinagóga fényképe. Telefonszámot is megadtak, felhívtam őket. Reménykednek, hogy sikerül megmenteni az épületet.

Puky Árpáddal kezdtem, és a nagy tűzvészsel. Amikor én ott élhettem, egy felvirágzó városban laktam. Gyermekkoromban azt hallottam, hogy a város felvirágzott, mert Puky esze Rusz Jakab ügyvéd volt. Ő már nem élt a vészorszak idején, de unokája osztálytársam volt az elemiben. Az egyik legeszesebb diák. Gyermekként pusztult el, mit tehetett volna.

Nagyszüleim is „idejében” távoztak, anyám gyógyszerész bátyja már a Don-kanyarban pusztult, fagyottan, kórházban, nővére Auschwitzban. Honpolgárok voltak, akik azt hitték, amit a törvény előír, be kell tartani. Apám felháborodva mondta, hogy egy ismerős nyilas tisztviselő neki beszélt el: mindent milyen szép rendben találtak a lakásban. Még valami három Ferenc József-aranyat is. Egymás mellé elrendezve. Pedig nagybátyámnak is ajánlgattak hamis papírokat. Nem azért mondom, mert rokonaimról, őseimről is szó esik, de ennek az országnak a teljessége csorbult, vesztett, gazdagsága kevesbedett ezekben a napokban. Azok pusztultak, akik polgárként éltek ebben a hazában. 1944–1945 keserves napjai egy összeműködő egészset bontottak meg. Amely egész azóta sem tud összeforni. Ne a háborúság, de a telítődés maradjon az elkövetkező nemzedékekre. A szétfosló szöttek visszáját próbáljuk megfejteni. Felmutatni.

* * *

Mivel fejezhetném be kérdéseidre adott válaszaimat?

Fiatal tanár voltam Miskolcon a hatvanas években. Udvaroltam. Anyám minden bemutatott leányzó esetében talált kifogásokat. Vitakoztunk. Vitattuk személyi jellegzetességeiket. Apám súlyos betegségéből gyógyulóban figyelte, soha nem szólt bele. Egyszer megszólamlott, és egy keserű mondatot fogalmazott. Mindegy, ki lesz a feleséged, de zsidó nőt ne vegyél feleségül.

Egy biztos, nem anyám ellenében, családjára emlékezve fogalmazta. Ő anyám családjának szeretetében élő tagja volt. A mi családunk példás emlékezetű minden ismerősünk számára. Nekem a tisztességes családmodell példázata.

Akkor miért mondta?

Egy élet felelősségét hordozta magában. Féltette anyámat, megszenvedte családjá pusztulását. Féltett engem. Ismerte a történelem változandóságát. Ismerte a felelősséget.

Nem bízott volna erkölcsi erőmben, kitartásomban? Emlékezhetett, hogy amikor a Mátrából egy hónapon át lőtték a német tüzekek a már orosz megszállás alatt élő városunkat, és én nagyon félttem a „belövéseket” reszketve figyelve – biztos helyre, bombabiztos pincébe helyezhettek volna engem. Ott meg is nyugodtam volna. Mégsem mentem. A családomat nem hagyhatom el – mondtam. És éltem félve tovább.

Nem tőlem félt tehát, hanem engem féltett. A felelősségtől. Amiről ő soha nem beszélt, de úgy látszik, egy életen át szenvedve átélte.

* * *

És még egy jelenet. Egyik unokám, neki már mindegyik nagyszülője katolikus keresztény, családunk múltjáról mit sem tudva, iskolás társai fecsegéseit követve egyszer csak „zsidózni” kezdett otthon. Anyja, okos pedagógiával, a tükör elé vezette, szembefordította, és a szemébe mondta: akkor itt vagy, szidjad önmagadat!

Ő talán ekkor vált igazán felnőtté? Azóta sokszor elismétli a jelenetet.

Nem a múltak miatt. Csak. Miként valaha Gyöngyösön az erdélyi birtokukról menekült talpasi Kabdebó János mérnök, nemes, örmény származású magyar, aki az első világháború frontjain 36 hónapot harcolt, és az azt követő kitüntetése okán felajánlották számára a vitézi címet, csakhogy ahhoz a nevét „magyarosítania” kellett volna, amit ő, hűséges természetéből következően, nem vállalhatott, mégis egy város felvirágoztatásán munkálkodó hazafi lett, aki az ostrom nehéz hónapjaiban városát vízzel és villannyal látta el, mentette meg az éhhaláltól; és a zsidó családból származó Farkas Magdolna, utóbb példás magyar családanya, megszerették egymást. Társak lettek egy veszélyes életre. Felelősen segítették egymást. És ennek imígyen kellett megtörténnie.

* * *

Apám azt szerette volna, ha folytatom szakmáját, én is mérnök leszek. Amikor gimnazista koromban megnyertem irodalomból az országos tanulmányi versenyt, megkérdeztem: nagyon megbántanám-e, ha mégis irodalommal foglalkoznék. Mire ő, a maga természetességével válaszolta: a Kabdebó név nagyra becsült az ő szakmájában. Az irodalmárok között ő senkit nem ismer, magam

erejére számíthatok csak. Ám tegyem, ha ehhez van kedvem. Én vállaltam, akkor még nem gondoltam, hogy nemzetemnek kellő alázattal egy klasszikus költő életművét tárom fel, publikálva annak teljes szövegüniverzumát. Egy klasszikus életművet sikerült egy életpálya során befogadtatnom. Mellőzéseknek, támadásoknak kitéve magamat. De a szakma és az írók társadalma hitét, becsülését kiváltva. A költőtől is tanulva új szakmában: mindent végig kell gondolni. Nehéz évtizedek alatt, az apámtól Gyöngyösön tanult emberi magatartást követve. Munkatársak, barátok sorát magam köré gyűjtve. Helytállva – remélem – egy másik szakmában. A magaméban, az önként választottban. Szabó Lőrinc költészetének szolgálatában.

Záradékul hadd beszéljem el számodra ennek a szolgálatnak véletlen létrejöttét, az akkor életveszélyes Szabó Lőrinc-hagyomány feltárásának és első megfejtésének kísérletét. Monográfiáimat, szövegkiadásaimat és a kutatók nemzedékeinek megszervezését. Hiszen mindez apám szellemében indult, de amint életművé terebélyesedhetett, abba már Kómúves Kelemennéként a te életed is beleszövődött. Személyünkben mindez már közös vállalkozássá szervült.

A költészet szerencsés esetben nemzedékenként akár több klasszikus teljesítménnyel is gazdagodhat, és egy-egy ilyen nagyságrendű alkotó után megváltozik a költészetről kialakított vélekedésünk. Az első világháborút követő időszak kezdetén két, világirodalmi mértékkel is mérhető nagyság pályája indult. Szabó Lőrinc és a nála pár évvel fiatalabb József Attilaé. Pályájuk össze is hajlott, a fiatalabb szövegszerűen kívülről felmondta idősebb társa kötetének verseit: vitatkozott vele, gondolatban át is írta, valójában továbbgondolta. Kettejük teljesítménye mára az utókor és a kutatás szemében összemunkál.

Szabó Lőrinc 1957. október 3-án, délután három óra előtt öt perccel halt meg. Ezt követően hamar, 1960-ban megjelent *Összegyűjtött verseinek* reprezentatív kötete Sótér István akadémikus előszavával, Szabolcsi Miklós intézeti osztályvezető cenzori-lektori jóváhagyásával. Filológiai feladat volt: az ostrom előtt a költő összeállította 1943-ra versei definitív kötetét. Azt követte az életrajzi életösszegezés a *Tücsökzene* két kiadása (1947, 1957), *A huszonhatodik év* (1957) és az 1956-os *Válogatott versei* számára összeállított új kötet, a *Valami szép* már önálló, bővebb változatával kiadásra készen állt. Az akkor kényszerű politikai kihagyásokat pedig a család összegépelte, és a barátoknak a kötetrel együtt juttatta el. A költő élete végére megjelenendő volt az általa összeállított fordításgyűjtemény, az *Örök Barátaink*. Halála évtizedes évfordulójára Simon István összeválogatott-vágott egy esszékötetet, mely gondolatébresztő lehetett, de nem lehet a szöveg-hűség mintapéldája. Ezt a kötetet Steinert Ágota újította meg, példás filológiai apparátussal újabb évtized múltán (1984). Intézeti tervmunkaként Rába György példásan színvonalas kismonográfiája, Lászlóffy Aladár nagyszerű megsejtésekkel teljes kolozsvári disszertációja és Steinert Ágota egyetemi doktori értekezés-ként benyújtott és megjelentetett, az 1932-es *Te meg a világ* című kötettel záruló pályaképe jelentette a költő irodalomtörténeti bemutatását. Két megszállott rádiós (Fodor Ilona és Tertinszky Edit) pedig összegyűjtötte a költő barátainak emlékezéseit. Legfeljebb ehhez társult volna a *Vers és valóság*, a költő versmagyarázatait tartalmazó emlékezés, amelyet Illyés Gyula felesége, Kozmutza Flóra

asszony áldozatos munkával segítette a költőnek elkészíteni, és őrzött, a költő rendelkezése szerint Szabó Lőrincné halála utánig. Ennyi lenne ma az ismert Szabó Lőrinc-szövegegyüttes. Csakhogy...

...Szabolcsi Miklós kiváló minőségérettől vezérelve hatalmi szóval megvetette az MTA Könyvtára Kézirattárával a költő és felesége által példásan gondozott hagyaték nagy részét, és bizonyítandó ennek szükségét – a véletlen úgy hozta –, rám bízta a költői pályakép feldolgozását. „Más ügysem meri felvállalni az életművet.” Ha mindaddig a maga spontaneitásával alakult a Szabó Lőrinc-életmű publikálása, 1962-től kezdődően tudatosan kezdtem a Szabó Lőrinc-szöveguniverzum feltárását és publikálását.

Aldását munkámra Németh László adta: két levelében is hangsúlyozta a feladat fontosságát, nemzeti értéként kezelését: „*Látom, hogy Szabó Lőrincsel foglalkozol. Ő is egyike azoknak, akiket szép csendesen ki akarnak iktatni a köz-émlékezetből. Nehéz, de szép feladat e könnyelmű feledés s bűnös feledtetés ellen dolgozni.*” (1966. november 17.); „*Örülök annak is, hogy Szabó L.-könyved halad ... hiszem, hogy a társadalmilag hálátlan téma ebben az esetben is nagy szellemi s mesterségbeli gazdagodással fog járni: hisz a kritikus pályája a tehetsége mellett elsősorban a szegődésétől függ – hogy mire teszi fel magát*” (1967. szeptember 15.; lásd: Németh László *élete levelekben*, II. kötet 1042. III. kötet 170.).

A költő életrajzát – annak minden, kortársai, volt barátai által vitatott mozzanatával együtt – a háromkötetes nagymonográfiám, majd a *Szabó Lőrinc „pere”* (2000) című esettanulmányom dolgozta fel. Az életrajz kiegészítése OTKA-beli munkatársam, Horányi Károly könyvnyi terjedelmű tanulmánya az ItK-ban, mely az újabb szemléletű nemzedékek figyelő szemével dolgozza fel a költő sok vitát kiváltott közéleti szereplését. A monográfiákkal párhuzamosan létrehoztam a *Napló, levelek, cikkek* című kötetet 1974-ben, amely önéletrajzi írásokkal és naplókkel együtt teljes életrajzot szimulált. Ezt kiegészítendő az *Érlelő diákevek* című kötetben a pályakezds átfogó dokumentálását adom a debreceni gimnáziumi évektől első versének a Nyugatban való megjelenéséig. Két kötetben összeállítottam a feleségével volt levelezésüket, ehhez társul a költőnek Horányi Károly által sajtó alá rendezett levelezése Kodolányi Jánossal és Bernáth Auréllal. Az életrajz kiegészítője még a Szabó Lőrinc Füzetekben doktoranduszom, Tóth Mariann sajtó alá rendezésével megjelent *Szabó Lőrinc környezetének naplói* című kötet, benne a feleség naplójegyzeteinek teljessége, és a költő halálát leíró emlékezések. Ezekhez társul a költő OTKA segítségével feltárt külföldi tartózkodásainak dokumentálása: Curkovics-Major Franciska összefoglaló könyve (*Szabó Lőrinc kelet-adriai utazásai*, 2010) és emléktábla Dubrovnikban, Abbáziában és Korcsula szigetén; két olasz-osztrák utazással (1924, 1925) és az 1933-as csehszlovákiai út feldolgozásával. Az utakat Rutkai Balázssal jártuk be, készülő PhD-disszertációjával adós maradt. Egy füzet készült még a Titi-tónál végzett fordítói munkálkodás nyaráról (*Szabó Lőrinc németországi utazásai. Fekete-erdő és Ulm*, 2004, az ulmi toronymászása, melyet a németországi Schneider Alfréd kutatott ki számunkra, azóta vándorlegendává vált, már a Duna Televízió egyik műsorában is visszaköszönt), és három emléktábla: a Brünn melletti Macocha-szakadéknál, Titiseenél és Avelengónál. Az életrajz dokumentáltsága szükségeli a rengeteg gyorsíró

jegyzet megfejtését, ellenőrzését és további fejtését. Lipa Timea doktoranduszi éveiben OTKA és Széchenyi-terv keretében megtanulta a Szabó Lőrinc által használt, és 1920 óta nem oktatott gyorsírást Schelken Pálmától, akinek halála óta ő ennek, a Tóth Árpádra és Kosztolányira is érvényes írásfajtának az egyetlen hazai szakértője. Szabó Lőrinc és a nők életrajzi-poétikai kapcsolódását a magam részéről az életrajz és a poétika szerves részének tartottam. Hosszas „családi-diplomáciai” tárgyalások után jelentettük meg a háborús sérülések után megmaradt Szabó Lőrinc–Korzáti Erzsébet-levelezést, *A huszonhatodik év szerelmi gyászszonettjeinek teljes dokumentáltságával* valahai doktoranduszom, Lengyel Tóth Krisztina társaságában. A költő utolsó versciklusának, a *Káprázatnak* poétikáját és életrajzi hátterének egy lehetséges magyarázatát *Titkok egy élet/műben* címmel magam írtam meg (2010).

A költő életpályájának dokumentálásán túl kezdetektől feladatomból tűztem ki, hogy a Szabó Lőrinc-szövegüniverzum publikálását a kritikai kiadást közvetlenül megelőző szintig juttassam el. Ezt végül is az Osiris Klasszikusok sorozat megjelenítésével sikerült beteljesíteni. Hiteles szövegeket, a szükséges jegyzetekkel ellátva, pontosan adatoltan publikáltunk. Két kiadást megért az összes versét tartalmazó kettős kötet, megjelent felújítva jegyzetapparátusában a műfordításait általa összeállított válogatás, az *Örök Barátaink*, a versmagyarázatait egybefogó *Vers és valóság* és *Bizalmas adatok és megjegyzések*, valamint a prózakötetek: *Emlékezések és publicisztikai írások*, a már szinte kritikai jelleggel közreadott *Vallomások* és a 2013. könyvnapjára megjelent *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*. Ezekben a szövegkiadásokban nőtt kiváló textológussá a doktorandusz Kemény Aranka, valamint a sokoldalú kutató Horányi Károly.

A kutatások egybedolgozásával most építjük meg OTKA-támogatással, Horányi Károly és Sajó Tamás munkálkodásával az érdeklődő olvasók és a kutatók számára a Szabó Lőrinc-dokumentumokat vizsgálatközelbe hozó, a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és az MTA Könyvtára Kézirattárának közös Szabó Lőrinc-weblapját: *krk.szabolorinc.hu*. néven – mely az összes verskötetet, és egyedenként a Szabó Lőrinc-versek összes variánsának digitális megjelenítését és adatolását adja, valamint a képekkel dokumentált életrajzot.

A kutatásról idéztek egy külföldi véleményt! A londoni emigrációban élt Cs. Szabó László az amszterdami Mikes Kelemen-kör számára – úgymond: a nyugati írók főhajtásaként a hazai teljesítmények előtt – javaslatot fogalmazva, a párizsi *Irodalmi Újságban* véleményét nyilvánosan is publikálva (Párizs, 1984. 2. sz. 17–18.), 1983-ban éppen a Szabó Lőrinc-kutatás – az időben még egyszemélyes – teljesítményének ítélte a kör emlékplakettjét. Akkor a plakettet és adománylevelét a határon átcsempészve lehetett csak ebbe a hazába juttatni. „*Megdőbbentő a magyarok mulasztása. A két Nyugat-nemzedékből egyetlen nagy költő van megváltva: csupán Szabó Lőrincnek van háromkötetes életrajza, testes kötetek, teljes, s viszonylag végleges a szó nyugati értelmében, une biographie définitive, ahogy a franciák mondják. K. L. a szerzője.*” De hasonlót írt itthon is, a Kortársban (1981. 4/647–651.) Sötér István, *Szabó Lőrinc és összecsője* címmel.

Ezek az alapkutatásokon épülhet, és vele párhuzamosan alakul szerencsésen a poétika „kanonizációs” folyamata. Elindítója a Kulcsár Szabó Ernővel szer-

vezett pécsi és miskolci egyetemi konferenciasorozatunk, mely az irodalomtudományban megalapozta a rendszerváltást. Ezt szervezték az *Irodalomtörténet* és a *Literatura* folyóiratok általunk szerkesztett ciklusai, ahol tudósaink mai nemzedéke nőtt fel. Itt formálódott az újabb generáció kiemelkedő alakja, Kulcsár-Szabó Zoltán, immár egy újabb szempontú Szabó Lőrinc-monográfia megalkotója, és Lőrinc Csongor, berlini professzor, alapvető Szabó Lőrinc-tanulmányok szerzője. A műfordító Szabó Lőrinc életművét valaha Kontor István miskolci kollégám kezdte el összegyűjteni, most pedig doktoranduszom, Barna László mutat ígéretes eredményeket.

Mindennek a tudománytörténeti jelentőségű iskolának az összemunkálása-ként Szabó Lőrinc az irodalomtudomány hazai rendszerváltozásában főszereplőként jelenhetett meg. Hála a sorozatos OTKA-támogatottságnak, szövegüniverzumának nagy részével jelen van a művelt nagyközönség és az irodalomtörténet tudatában.

Eredményeink visszaigazolása mostanra szinte politikasemlegesen megtörténhetett. A rendszerváltás pillanatában érkezett az új világ hatásos figyelmeztetése, amikor egy – akkor politikai szerepet is vállalt – filozófus ekként vélekedett Szabó Lőrinc műveinek megjelentetéséről: *„Kabdebó Lóránt – aki már a Napló, levelek, cikkek 1974-es kiadásával és azóta a harminchat év lenyűgöző leveleskönyvének, a Bírákhoz és barátokhoz megdöbbenő vallomásainak sajtó alá rendezésével óriási szívességet tett minden magyar irodalombarátnak – tavaly megmutatta az olvasóközönségnek, hogyan változtathatja meg egy filológus az irodalomtörténetet.”* (Tamás Gáspár Miklós: *A rendszerváltás zimankója [Szabó Lőrinc: Bírákhoz és barátokhoz, Vers és valóság]*, Élet és Irodalom, 1991. ápr. 5. 10.)

És napjainkban hasonló tudatosítás:

„Kabdebó Lóránt több évtizedes munkával érte el, hogy Szabó Lőrinc elfoglalhassa méltó helyét a XX. századi magyar lírában, s ezzel módosuljon a magyar költészetről alkotott kép.” (Osztoivits Ágnes, *Heti Válasz*, 2012. augusztus 16.)

* * *

Amikor a Városmajorban, Isten akaratából és Gyöngy Tibor nagyszerű szívsebészi teljesítménye következtében 2003-ban túljutottam a négyeres by-pass műtéten, ott ültem az ágyam szélén, és mindnyájatok meglepetésére felsírtam. Apámra gondoltam, aki mindezt nem érthette meg. Amikor életének vége szakadt, még nem ismerték ezt a fajta műtétet. Neki nem tudtam bizonyítani munkálkodásomat a magam szakmájában. Ti becsültétek egymást. A te kérdéseidre feleletként összegzem e sorokban indíttatásomat és a világirodalomban felfénylő nemzeti irodalmunk szolgálatát.